ISELJAVANJE IZ SLAVONIJE U AMERIKU OD 1905. DO 1910. GODINE

Ivan BALTA
Pedagoški fakultet Sveučilišta u Osijeku

UDK 949.75:314.7 (1905.–1910.)
Pregledni rad

Primljeno: 5. XII. 2002.

Ovaj rad o iseljavanju iz Slavonije u Ameriku temelji se na dokumentarnoj građi Državnog arhiva u Osijeku (gradskim i županijskim zapisnicima), Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu (fond: Kraljevski ministar hrvatsko-slavonsko-dalmatinski, hemeroteka – časopisi "Obzor", "Pozor", "Narodne novine"...), Muzeja Slavonije u Osijeku (hemeroteka – časopisi: "Narodna obrana", "Viestnik županie virovitičke", "Slavonische Presse", "Die Drau"...) te na objavljenoj historiografskoj građi i istraživačkim radovima o iseljavanjima. Iseljavanje iz Slavonije u Ameriku od kraja XIX. stoljeća doseglo je svoju kulminaciju od 1905. do 1910. godine. Uzroci iseljavanja bili su ekonomski i politički: slaba isplativost obrade zemlje i sitnoposjedništvo, industrijalizacija i porast broja najamnih radnika, rapidno povećanje broja stanovnika, pojačana mađarizacija Slavonije velikomađarskim programom "Julijanske akcije" preko željeznica i škola, zatim stranački sukobi i idejno-političko raslojavanje slavonskog stanovništva (narodnjaštvo, pravaštvo, austrofili, mađarofili, koalicionaši, južnoslavenstvo, socijaldemokracija...). Slavonsko iseljeništvo u Americi u početku je uglavnom usmjereno na rudarske krajeve država Pennsylvanije i Ohija, na poljoprivredne krajeve država Kansasa i Michigana te na velike trgovačke i industrijske gradove poput New Yorka, Chicaga, San Francisca i drugih. Težak i naporan rad iseljenika bio je uzrokom brojnih nesreća, ako su imali sreće naći posao. Brojni razočarani iseljenici vraćali su se u domovinu. Oni koji su ostali u Americi, često su uz pomoć katoličkih misija organizirali ne samo okupljanja kulturno-zabavnog karaktera već i političko-interesnog s brojnim organizacijama međusobne materijalne i finacijske pomoći.

Uvod

Na XI. međunarodnom kongresu povjesničara 1960. godine u Stockholmu znanstveno je ukazano na opći svjetski problem migracije stanovništva u XIX. i XX. stoljeću,[1] a na XIV. međunarodnom kongresu povjesničara 1975. godine u San Franciscu

[1] Frank THISTLETHWAITE, *Migration from Europe Overseas in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, Uppsala, 1960.

važna je tema bila prekomorska migracija.[2]

Fran Milobar objavio je svoja istraživanja 1903. godine pod naslovom *O problemima iseljavanja iz Hrvatske*, a potom su slijedila izdanja o hrvatskom iseljeništvu u sklopu radova o iseljeničkoj štednji[3] i jugoslavenskoj emigraciji.[4] O društvenom i ekonomskom položaju Hrvata u Americi pisali su Ante Tresić Pavičić,[5] Hinko Hinković[6] i Stjepan Lojen.[7] Kapitalno djelo o iseljenicima iz Hrvatske *Hrvati izvan domovine* napisao je Većeslav Holjevac 1967. godine.[8] O iseljenicima su po imigracijskim listovima u Americi pisali Ivan Lupis Vukić[9] i Milostislav Bartulica,[10] te drugi autori.[11] Znanstvenim istraživanjima o hrvatskom iseljeništvu u Americi bavili su se autori[12] koji su analizirali mnoge hrvatske naseobine. O hrvatskom iseljeništvu u Drugom svjetskom ratu objavljena je građa u *The Bulletin of the United Committee of South Slavic Americans*, što ga je uređivao Luj Adamič u New Yorku. U drugoj polovici XX. stoljeća istraživanjima hrvatskog iseljeništva bavili su se Ivan Čizmić[13] i

2 *Migrations, XIV International Congress of Historical Sciences*, San Francisco, 1975.

3 Josip MAROHNIĆ, *Popis Hrvata u Americi i kratak opis Sjedinjenih Država*, Allgeheny, 1902.; H. SIROVATKA, *Kako je u Americi i komu se isplati ići onamo*, Zagreb, 1907.; F. BUČAR, *Hrvatske kolonije u tuđini*, Prosvjeta, Zagreb, 1907.; Jovan DUNDA, Izgledi naših iseljeničkih uštednji, *Ekonomist*, 11-12, Zagreb, 1940.

4 Ljubomir KOSIER, *Ekonomsko-socijalni problemi jugoslavenske emigracije*, Zagreb, 1900.; P. PASKIJEVIĆ, *Adresar trgovaca, obrtnika i drugih uglednijih pripadnika iz Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Istre nastanjenih u Americi*, *Africi, Aziji i Australiji*, Zagreb, 1902.

5 Ante TRESIĆ PAVIČIĆ, *Preko Atlantika do Pacifika – Život Hrvata u Sjevernoj Americi*, Zagreb, 1907.

6 Hinko HINKOVIĆ, *Jugoslavija u Americi*, Zagreb, 1922.

7 Stjepan LOJEN, *Uspomene jednog iseljenika*, Zagreb, 1963.

8 Većeslav HOLJEVAC, *Hrvati izvan domovine*, Zagreb, 1967.

9 Ivan LUPIS VUKIĆ, *O iseljavanju našeg naroda u Ameriku*, Matica dalmatinska, Zadar, 1910.; Isti, *Među našim narodom u Americi,* Split, 1929.

10 Milostislav BARTULICA, *Iseljenička politika*, Zagreb, 1929.

11 Ivan MLADINEO, *Narodni adresar,* New York, 1937.; Josip MAROHNIĆ, *Popis Hrvata u Americi,* Pittsburgh, 1902.; Stephen SESTANOVICH, *Slavs in California,* Oakland, California, 1937.; Luka PEJOVIĆ, *Jugoslaveni na Jugu – Louisiana, Texas, Mississippi,* 1935.; Vjekoslav MELER, *Hrvati na dalekom sjeveru Amerike – Hrvatske kolonije u Calumetu i okolici u državi Michigan,* Calumet, 1919., i *Hrvati na dalekom sjeveru Amerike,* Chicago, III., 1929.; Vjekoslav MELER, *Hrvati u Americi*, Chicago, III., 1927.; *The Slavonic Pioneers of California*, San Francisco, 1932.; Clement S. MIHANOVICH, *Americanization of the Croats in Saint Louis, Missouri, During the Past Thirty Years,* Saint Louis University, 1936.

12 George PRPICH, *The Croatian Immigrants in America*, New York, 1971.; Adam ETEROVICH, *Croatian Pioneers in America 1685–1900*, Palo Alto, California, 1979.; Gilberth GOVORCHIN, *Americans from Yugoslavia,* Gainsville, 1961.; Frank M. LOVRICH, *The Social System of a Rural Yugoslav-American Community*, Oysterville, San Francisco, 1971.; Milos VUJNOVIC, *Yugoslavs in Louisiana*, Gretna, 1976.

13 Ivan ČIZMIĆ, *Hrvati u životu Sjedinjenih Američkih Država*, Zagreb, 1982.

Ljubomir Antić.[14]

Značajni povijesni izvori o hrvatskoj emigraciji postoje u iseljeničkim kalendarima, almanasima, knjigama, zapisima i časopisima, kao i u ustanovi *Center for Migration Studies* u St. Paulu (Minnesota), u mikrofilmiranom tisku o iseljenicima. Povijesna građa o iseljenicima nalazi se u također Arhivu Hrvatske bratske zajednice u Pittsburghu, u *The Balch Institute for Ethnic Studies* u Philadelphiji, u *Center for Migration Studies* na State Islandu u New Yorku te u Arhivu Jugoslavenske narodne obrane iz Južne Amerike u Zagrebu i Arhivu Zavoda za migracije i narodnosti u Zagrebu, koji je 1978. godine objavio i *Zbornik – Iseljeništvo naroda i narodnosti Jugoslavije* i organizirao Prvi simpozij o iseljeništvu naroda i narodnosti Jugoslavije u Zagrebu 1976. godine.[15] Većeslav Holjevac navodi: "… u drugoj polovici XIX. stoljeća počelo je iseljavanje iz Hrvatske – od godine 1880. dalje – poprimati masovniji karakter. Naročito intenzivno bilo je na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće. Kulminaciju je dostiglo u godini 1907."[16] Procvatom američke moderne industrijske proizvodnje porasle su i potrebe za novom radnom snagom nakon krize 1874. godine. Zaduženi seljaci Slavonije bili su očarani obećanjima o dobrom životu i o mogućnosti da u kratkom vremenu zarade novac. Prijevozne (parobrodarske) kompanije, agencije za prikupljanje ljudi koji žele ići na rad u Ameriku te novootvoreni američki rudnici, tvornice i gazdinstva našli su zajednički interes, to više što su teške ekonomske i političke prilike u Slavoniji stimulirale iseljavanje. Ubrzo je iseljavanjem Hrvata, a useljavanjem nehrvatskog stanovništva promijenjena i nacionalna struktura stanovništva u Slavoniji. Tako je, na primjer, od 1840. do 1910. godine broj Mađara porastao s 5000 na 105.000, a broj Nijemaca od 13.000 na 136.000. Parlamenti Austrije i Ugarske nisu nikada donijeli zakon o emigraciji, dok su Hrvatska i Slavonija donijele Zakon o emigraciji 1883., ali bez znatnijeg utjecaja na iseljeničku politiku pa je isti zakon bio ukinut 1901. godine. Pritisak na iseljavanje učinio je i nagli porast stanovništva Hrvatske i Slavonije, od 1,905.295 stanovnika godine 1840. na gotovo tri milijuna stanovnika 1910. godine, što je znatno povećalo broj "slobodne" radne snage.

Ne zna se pouzdano koji je bio broj slavonskih iseljenika, jer se do kraja XIX. stoljeća nisu prikupljali podatci o iseljavanju. Banskom odredbom od 12. XII. 1898. godine bilo određeno da se uz ostale statističke podatke trebaju prikupljati i oni o iseljavanju. Podatci su i dalje ostali varijabilni jer su se mogli statistički evidentirati samo oni iseljenici koji su podnijeli zahtjev za izdavanje putovnice, a iseljenici iz Slavonije često su se bili registrirali kao Austrijanci ili Mađari. Kulminacija iseljavanja bila je 1907. godine, kada se iz Austro-Ugarske Monarhije iselilo 338.507 osoba, a u razdoblju od 1900. do 1909. godine iselilo se u Sjedinjene Američke Države iz Austro-

[14] Ljubomir ANTIĆ, *Hrvati u Americi,* Zagreb, 1985.

[15] Ivan ČIZMIĆ, n. dj., str. 21. Centar za istraživanje migracija u Zagrebu formirao je specijaliziranu knjižnicu i arhiv za problematiku iseljeništva.

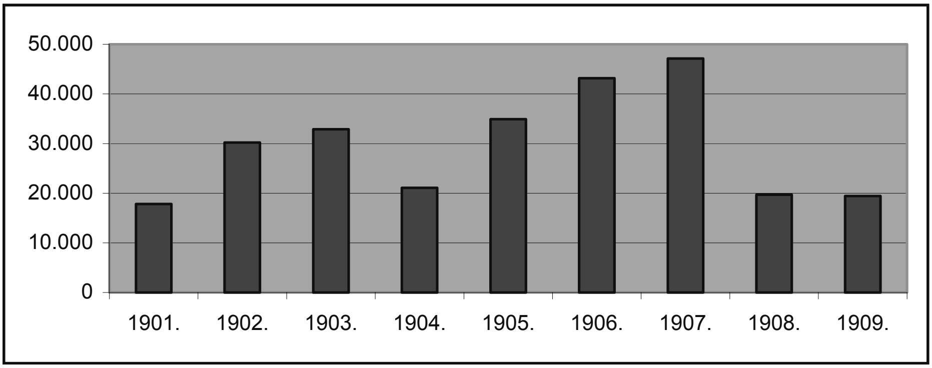
[16] Većeslav HOLJEVAC, n. dj., str. 20.

Ugarske 1,887.238 osoba (što je 25% od ukupnog useljavanja u SAD). U izvješćima *Annual Reports of the Commisioner General of Immigration* zabilježeno je po godinama iseljavanje Hrvata (samo iz Hrvatske i Slavonije, bez Dalmacije i Istre) iz Austro-Ugarske u Sjedinjene Američke Države. Od 1900. do 1909. godine zabilježeno je kako se iz Hrvatske i Slavonije ukupno iselilo 155.432 osoba, što je 8,23% od ukupnog iseljavanja iz Austro-Ugarske u SAD.

Tablica 1. *Iseljavanje iz Hrvatske i Slavonije u Sjedinjene Američke Države od 1901. do 1909. godine*[17]

godine	*iselilo se*
1900.–1901.	17.815
1901.–1902.	30.223
1902.–1903.	32.892
1903.–1904.	21.105
1904.–1905.	*34.932*
1905.–1906.	*43.157*
1906.–1907.	*47.125*
1907.–1908.	*19.712*
1908.–1909.	*19.473*

Grafikon 1. *Prikaz iseljavanja iz Hrvatske i Slavonije od 1901. do 1909. godine (godine i broj iseljenika)*[18]

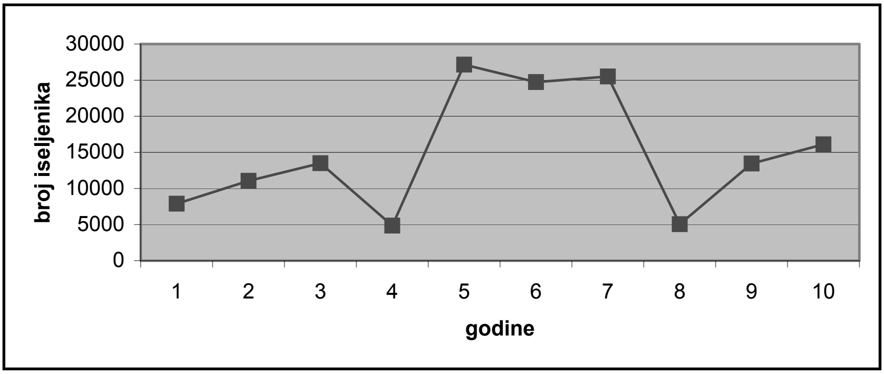
[17] Izvor: Josip LAKATOŠ, *Narodna statistika*, Zagreb, 1914., str. 64.
[18] Isto.

Najviše iseljenika (90.282) iz Hrvatske i Slavonije bilo je od 1905. do 1907. godine, a nakon toga nastupila je kratkotrajna ekonomska kriza u SAD-u te se broj iseljenika prepolovio. Prema podatcima *Hrvatskog zemaljskog statističkog ureda* u Zagrebu, iz Hrvatske i Slavonije se u razdoblju od 1900. do 1909. godine u Sjedinjene Američke Države iselilo 133.119 osoba, što je 7,05% od ukupnog iseljavanja iz Austro-Ugarske u SAD.[19]

Tablica 2. *Iseljavanje iz Hrvatske i Slavonije u Sjedinjene Američke Države od 1901. do 1910. godine*[20]

godine	*iselilo se*
1900.–1901.	7879
1901.–1902.	11.057
1902.–1903.	13.488
1903.–1904.	4848
1904.–1905.	*27.142*
1905.–1906.	*24.726*
1906.–1907.	*25.493*
1907.–1908.	*5045*
1908.–1909.	*13.441*
1909.–1910.	*16.104*

Grafikon 2. *Iseljavanje iz Hrvatske i Slavonije u Sjedinjene Američke Države od 1901. do 1910. godine*[21]

[19] Isto.
[20] Isto, str. 65.
[21] Isto.

Statistički podatci o iseljavanju daju sliku obujma iseljavanja, ali se prema procjenama Josipa Lakatoša[22] velik broj ljudi iseljavao ilegalnim putem te je dosezao brojku i do 180%, a sam Lakatoš iznosi brojku od 326.911 iseljenika iz Hrvatske i Slavonije u razdoblju od 1900. do 1910. godine. Iseljenika je najviše bilo iz Zagrebačke županije (65.690 ili 25% njezinog ukupnog stanovništva), Modruško-riječke (49.174), Bjelovarsko-križevačke (20.839), Ličko-krbavske (14.407), a iz slavonskih županija (Požeške, Virovitičke i Srijemske) po 11.000, što je ukupno 33.000 iseljenika.[23] Amerikanka Emily Greene Balch u svojoj knjizi *Our Slavic Fellow Citizens* iznijela je podatak kako je Hrvata u SAD-u bilo oko 400.000, a prema jednoj drugoj procjeni (Lakatoš ne navodi kojoj) Hrvata je kao iseljenika iz Hrvatske i Slavonije bilo između 250.000 i 300.000.

Većeslav Holjevac napominje: "Računajući prvu, drugu i treću generaciju, do početka prvog svjetskog rata, u SAD je već živjelo preko 600.000 Hrvata."[24] U razdoblju od 1901. do 1904. godine bilo je 1/3 ili 33,71% nepismenih iseljenika, a od 1905. do 1908. godine broj nepismenih iseljenika se povećao na 34,90%. Najveći broj ljudi nije odlazio s namjerom trajnog naseljavanja u Americi, već zbog ekonomskih poteškoća u domovini.

Posve pouzdano se ne može odrediti točan broj iseljenika u pojedinim saveznim državama iako je to tabelarno učinio M. Makale; prema njemu je od 1900. do 1909. godine u SAD-u bilo 270.215 iseljenika iz Hrvatske i Slavonije.[25]

Tablica 3. *Useljavanje iz Hrvatske i Slavonije u pojedine savezne države SAD-a od 1900. do 1909. godine*[26]

savezna država	*1900.–1905.*	*1907.–1908.*	*1908.–1909.*	*1900.–1909.*
Pennsylvania	65.401 – 47,6%	6760 – 33,0%	6066 – 30,1%	114.305 – 42,3%
Illinois	16.630 – 12,2%	2358 – 11,5%	3181 – 15,8%	34.590 – 12,8%
Ohio	14.262 – 10,4%	2594 – 12,7%	1783 – 8,8%	28.213 – 10,4%
New York	10.146 – 7,4%	2119 – 10,4%	1543 – 7,7%	21.377 – 7,9%
Missouri	4439 – 3,2%	394 – 1,9%	626 – 3,1%	8718 – 3,2%
Minnesota	3570 – 2,6%	628 – 3,1%	1322 – 6,6%	9086 – 3,4%
Michigan	3334 – 2,4%	761 – 3,7%	996 – 4,9%	7664 – 2,8%
Wisconsin	1962 – 1,4%	884 – 4,3%	894 – 4,4%	7150 – 2, 6%
Colorado	3039 – 2,2%	366 – 1,8%	391 – 1,9%	5370 – 2,0%
West Virginia	2554 – 1,9%	361 – 1,8%	332 – 1,6%	5064 – 1,9%
California	1532 – 1,1%	264 – 1,3%	201 – 1,0%	2851 – 1,0%

22 Isto.

23 Većeslav HOLJEVAC, n. dj., str. 32.

24 Isto, str. 21.

25 M. MAKALE, *Zadnji popis pučanstva u Dalmaciji*, Beč, 1912., str. 26.

26 Izvor: Isto.

New Jersey	1362 – 1,0%	255 – 1,2%	313 – 1,6%	2884 – 1,1%
Indiana	1061 – 0,8%	250 – 1,2%	394 – 2,0%	2865 – 1,1%
Washington	1134 – 0,8%	369 – 1,8%	372 – 1,8%	2905 – 1,1%
Montana	1133 – 0,8%	123 – 0,6%	270 – 1,3%	2084 – 0,8%
Kansas	888 – 0,6%	387 – 1,9%	282 – 1,4%	2330 – 0,9%
Utah	313 – 0,2%	142 – 0,7%	154 – 0,8%	1208 – 0,4%
ostale države	4694 – 3,4%	1457 – 7,1%	1061 – 5,2%	11.551 – 4,3%

Slične podatke o broju hrvatskih iseljenika u SAD-u od 1900. do 1909. godine objavili su Ivan Mladineo,[27] Jure Prpić[28] i Stjepan Antoljak,[29] navodeći brojke preko 300.000 iseljenika.

Vjerojatno su veće grupe hrvatskih iseljenika krenule u Ameriku kada su 1848. godine kod Sutiers Creeka u Kaliforniji otkrivene bogate naslage zlata.[30] Iz Kalifornije su se iseljenici do kraja XIX. stoljeća raseljavali u Nevadu i druge zemlje, dolazeći do Kalifornije i morskim i kopnenim putem od New Yorka i New Orleansa.[31] Iseljavati su se mogli do 1906. godine slobodno, bez velike zapreke tadašnjih vlasti. Uzrok iseljavanja stanovništva iz Hrvatske i Slavonije nije bio samo potraga za poslom i bijeda stanovništva, već i mađarizacija preko škola i željeznica te neodređeno političko i ekonomsko stanje u Hrvatskoj i Slavoniji.[32] Zbog velike migracije stanovništva unutar Austro-Ugarske Monarhije Hrvatsko-slavonski sabor je 1906. godine izglasao novu zakonsku osnovu o "izseljivanju" iz Hrvatske i Slavonije, koja je nastojala suzbiti nekontrolirano iseljavanje.[33] Nedugo iza zakonske osnove o "izseljivanju" Hrvatski je sabor izglasao i zakonsku osnovu o kolonizaciji u Hrvatskoj i Slavoniji.[34]

U Sjedinjene Američke Države moglo se useliti samo na temelju *Zakona o imigraciji*, donesenog dana 3. listopada 1882. godine, koji "onemogućava dolazak inozemnim kažnjenicima, luđacima i ostalim bolesnicima te siromašnim osobama koje bi mogle biti na teret države". Od 1885. godine u SAD-u je prihvaćen i zakon kojim se u zemlju zabranjuje dolazak unaprijed unajmljenim radnicima (*contract labor*), a uvedene su tada i dvije vrste evidencije za kontrolu priljeva stanovništva: federalni popis pučanstva i migracijska statistika. Evidencije doseljenika u SAD-u vode se od 1898., ali do 1907. godine nije bilo jedinstvenog stava o useljavanju, stoga je Kongres

27 Ivan MLADINEO, *Naseobine Jugoslavena u SAD,* New York, 1931.

28 G. PRPIĆ, n. dj., 1971.

29 Stjepan ANTOLJAK, *Pregled hrvatske povijesti,* Zagreb, 1943.

30 Prve vijesti o "zlatnoj groznici" u Hrvatsku je donio Tomo Skalica, rodom iz Slavonskog Broda, *Neven,* Zagreb, 1854. i 1855.

31 M. VUJNOVICH, n. dj., str. 49.

32 Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA), fond: Kraljevski ministar hrvatsko-slavonsko-dalmatinski, god. 1906., 75.

33 HDA, fond: Kraljevski ministar hrv.-slav.-dalm., god. 1906., 40.

34 HDA, fond: Kraljevski ministar hrv.-slav.-dalm., god. 1906., 612.

SAD-a imenovao posebnu komisiju koja će detaljno proučiti pitanja migracije.[35]

Iseljavanje iz Slavonije u Ameriku 1905. godine

Velik broj iseljenika u Ameriku bio je upravo iz slavonskih[36] gradova i sela.[37] Iseljavanje iz Slavonije godine 1905. bilježilo je kulminaciju, a sve je brojnije počevši od 1899. godine pa nadalje: "Piše *Obzor* iz Banovine, da je tamo zavladala opet prava manija za Amerikom, navlastito medju seljačkim svietom. Ljudi se bezobzirce zadužuju i rasprodavaju svoja gospodarstva, te nastoje, da odu preko mora. Na to ih sili težki položaj u kom se narod Banovine nalazi. Zlo ga bije od svakud, a pomoći nema od nikud…"[38]

Osječka *Narodna obrana* napominje kako "izseljivanje iz Slavonije, vrlo jako raste iz dana u dan… Iznijet će se zakonski prijedlog da se stane na put tom izseljavanju…"[39] Međutim, vrlo rijetko "Ugarski sabor, a i Hrvatski sabor uzimaju u pretres izseljeničko pitanje…"[40]

Iseljavanje je imalo svoje posljedice, a bilo je i mišljenja da se ono moglo suzbiti kontrolom iseljavanja i racionalnom gospodarskom politikom, pa se tako u članku "Izseljivanje u Ameriku" navodi: "Pitanje izseljeničko postaje sve važnijim pitanjem, pa ako potraje još neko vrieme izseljivanje, kao što se pokazuje u posljednje vrieme, postat će pitanjem naše narodne eksistencije. U samom mjesecu svibnju izselilo se iz naših krajeva oko 10.000 u Sjevernu Ameriku, a većina je tih izseljenika na našu domovinu za vazda izgubljenima. Ako još uzmemo na um, da se naš narod u znatnoj mjeri seli i u južnu Ameriku te druge prekomorske krajeve, mora da nas groza obuzme kraj pomisli, što će biti, ako ovaj proces potraje još nekoliko godina… Na

[35] Većeslav HOLJEVAC, *Hrvati izvan domovine*, Matica hrvatska, Zagreb, 1967., str. 63. Kasnije, 5. II. 1917. godine SAD su donijele zakon *Immigration Act*, a kao njegov dodatak bio je *Dillingham Act* 19. V. 1921. godine. Novim zakonom bilo je propisano da se broj doseljenika u SAD ograničava na 3% od ukupnog broja doseljenih osoba iste narodnosti (prema popisu iz 1910. godine) te da svaka osoba mora udovoljiti propisanim uvjetima da bi se mogla useliti u SAD: 1) *da je inozemac, tj. strana osoba, došao kao redoviti putnik s pravilno viziranim putnim ispravama;* 2) *da kvota zemlje njegova rođenja nije iscrpljena;* 3) *da nije unaprijed bio unajmljen za rad u SAD;* 4) *da nije nepismen;* 5) *da je tjelesno i psihički potpuno zdrav;* 6) *da ne postoji opasnost da bi dotični po dolasku u zemlju bio na teret državi.*

[36] Državni arhiv u Osijeku (*Zapisnici osječkog gradskog poglavarstva*...), Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (*Zapisnici Skupština županija Virovitičke, Srijemske* i *Požeške*), Muzej Slavonije u Osijeku – hemeroteka (osječki listovi s početka XX. stoljeća: *Narodna obrana, Obzor, Pozor, Slavonische Presse, Die Drau...),* Državni arhiv u Slavonskom Brodu, Gradska i sveučilišna knjižnica u Osijeku, Knjižnica Pedagoškog fakulteta u Osijeku...

[37] Što se pisalo i kako se razmišljalo o slavonskom iseljeništvu u Americi, može se spoznati iz arhivskih izvora, historiografije i novinskih zapisa koji se nalaze u slavonskim arhivima (Osijeku i Slavonskom Brodu) i muzejima (hemerotekama) i knjižnicama te Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu.

[38] Manija za Amerikom, *Narodna obrana*, Osijek (dalje: NO), br. 30., 7. II. 1905., str. 3.

[39] Naseljivanje iz Hrvatske i Slavonije, NO, br. 96., 25. IV. 1905., str. 3.

[40] Izseljeničko pitanje, NO, br. 125., 29. V. 1905., str. 1.

jednu stranu opušćuju krajevi radi izseljivanja, u drugu se ruku naseljuju tudjincima. Još malo pa ćemo biti tudjinci u vlastitoj kući. Upravo je strašno, kako nitko bez izuzetaka u nas ne mari ozbiljnije na to pitanje… Držimo, da bi bilo najuputnije, da se počne s osnutkom družtva, koje bi se bavilo proučavanjem pitanja izseljivanja, sabralo nuždne podatke i na osnovu toga udesilo dalnju akciju… Gospodarstvenim napretkom zemlje bi oslabilo izseljivanje a na tome bi radilo osnovano družtvo…"[41]

Razlozi za iseljavanje traženi su i u načinu života slavonskih ljudi: "Mnogo je u nas krajeva, u kojima je seljačka *gizda* prevršila svaku mjeru i to će nam potvrditi svi oni, koji su proputovali Slavonijom, a specijalno Sriemom. Seljačke naše djevojke pa i žene i ne brinu se za drugo, nego kako više naslagati na sebe "dukata, svile i drugog skupog ruha… Klasičan primjer jest neki ratar, koji je prodao vagon žita i par volova, te kćeri kupio 50 dukata za svotu od 2400 K… Uzmimo sada, da je ratar uzeo u najam zemlje za tu svotu, dobio bi najmanje 60 lanaca zemlje a na svakom lancu bi godišnje zaradio 20 K. što iznosi 1200 K… Eto tako se bezumno u nas još u mnogim krajevima radi, a Niemci, Magjari i drugi useljuju se u te krajeve i kupuju domaća zemljišta. I onda se još narod u tim inače bogatim krajevima tuži, da nema sreće i da se mora seliti u Ameriku."[42] Upozoravale su tadašnje novine kako ljudska lakovjernost o američkom načinu lijepog života može vrlo neugodno razočarati one koji se odluče na iseljavanje, citirajući i hrvatske novine koje su izlazile u Americi. Tako list *Sloboda* u članku pod naslovom "Na ravnanje onima, koji se izseljuju u Ameriku" navodi kako: "živo opominje Hrvate u domovini, da budu vrlo oprezni, da se ne dadu zamamljivati od kojekakvih bezdušnih agenata, jer da se u Americi nisu nikada nalazili šterlini i lire pod pločnikom, a kamo li sada… Težko je naći zarade jer su Ameriku pokrili Talijani i Kinezi i drugi narodi kao mravi…"[43]

Mnogi iseljenici, nemajući posla, živjeli su vrlo bijednim životom, razočarani što su se odlučili iseliti u Ameriku, a što su zabilježili tadašnji listovi: "Mnogi čovjek otidje u 7 sati na rad, ali ga već, nema živoga natrag, već ga mrtvoga odvezu u špital… Drugo, ova zemlja je nezdrava. Od velikog dima od fabrika nikad zrak čist, kao kod nas, već je tamo i oblačno od dima… Ima ih ovdje, koji hodaju po smetištu, pa traže, je li tko tamo hljeba bacio, da ne skapa od gladi… Vidite, da nije vriedno, da naši ljudi idu u Ameriku… Ima ih na tisuće koji bi natrag u domovinu, a nemaju s čime."[44] Za hrvatske iseljenike koji nisu znali engleski jezik, organizirali su se tečajevi učenja engleskog jezika. Teški poslovi u Americi često su uzrokovali nesreće na radu; o tome su tadašnje novine gotovo svakodnevno izvješćivale; list *Hrvatska sloboda* u Clevelandu, kojoj je urednikom bio don Niko Gršković, pisala je da su Hrvati u Clevelandu, slušajući tužbe i žalbe svojih zemljaka "da im je znati čitati i pisati", otvorili početkom

41 Izseljivanje u Ameriku, NO, br. 163., 17. VII. 1905., str. 1.
42 Vagon žita i par volova za dukate, NO, br. 236., 12. X. 1905., str. 3.
43 Na ravnanje onima, koji se izseljuju u Ameriku, NO, br. 188., 16. VIII. 1905., str. 3.
44 Kako je našima u Americi, NO, br. 284., 9. XII. 1905., str. 4.

listopada večernju školu za one koji ne znaju čitati i pisati, "kojih se je već liep broj prijavio te pozivaju i druge". Stalne nesreće doseljenih Hrvata u Americi nisu ostale nezabilježene u tisku, tako se u članku "Hrvati u Americi" navodi: "Velika tuga snašla je naše zemljake u New-Yorku dne 8. studena o. g. gubitkom mlada ali požrtvovana Dragana Mirka Jagrovića. Jagrović je pošao iz svoga ureda da se popne na dizalu na 7. kat, gdje je uredničtvo *Narodnoga lista*, stao je na pola dila što ga je zgnječilo, a bio je predsjednik *Croatian Printing & Publishing Co*. koja izdaje *Narodni list* u New-Yorku."[45]

Novine nisu bilježile samo loše vijesti o hrvatskom iseljeništvu, već i primjere koji su ohrabrivali iseljenike: "Pod naslovom *Croatian and Balkan Importing* ustraja se u najvećem središtu sjeveroamerikanske trgovine u gradu Chicago dioničko trgovačko poduzeće sa glavnicom od 40.000 dolara, ravnih 250.000 kruna u svrhu razvitka trgovačkog prometa medju balkanskim zemljama i Sjev. Amerikom. Na čelu toga družtva stoje, kako nam javlja zagrebačka trg.-obrt. Komora, tamo nastanjeni Hrvati."[46] A hrvatski iseljenici u Chicagu "osnovali su *Hrvatski Sokol*, kao prvo hrvatsko sokolsko družtvo u Americi."[47] Nadalje, "Hrvatska večernja škola počela je s radom u Clevelandu…", a "Calumetski Hrvati osnovali su svoj *tamburaški, pjevački i diletanski klub Vila*."[48] Zabilježeni su i veliki uspjesi nekih hrvatskih iseljenika, kao Nikole Mihanovića: "Jedne londonske novine donose viest: Gosp. Nikola Mihanović od tvrdke *Navigacion a vapor Nicolas Mihanović sociedad anonima*, boravio nekoliko sedmica u Englezkoj pogadjajuć, novog tonelaja. Prošlog petka je odputovao u Buenosayres s pogodbama od pol milijuna šterlinga. Za njega si društvo su izgrađeni parobrodi."[49] Nekoliko iseljenika u Kaliforniji imalo je uspjeha u voćarstvu: "Možemo jednu radostnu viest zabilježiti o našoj hrvatskoj braći u Kaliforniji. Neki se naime ondje bave voćarstvom sa velikim uspjehom. Tako piše jedan Hrvat *Tršćanskom Lloydu*, da su ove godine te voćarske nasade dobro urodile. Oni to voće šalju u razne amerikanske gradove a izim toga u evropska tržišta, Hamburg, Petrograd, Berlin."[50]

Iseljavanje iz Slavonije u Ameriku 1906. godine

Useljavanje u Ameriku poprimilo je 1906. godine dramatične razmjere. Kako je izvještavao glavni povjerenik za useljavanje u američkoj Uniji: "… doselilo se je g. 1904. u američke Sjedinjene države 1,026.499 osoba, a najveći broj doseljenika potječe iz Austro-Ugarske, naime 275.693 osobe. Ovih je dana opet došla većina iz Austro-

[45] Hrvati u Americi, NO, br. 277., 30. XI. 1905., str. 3.
[46] Croatian and Balkan Importing Co., NO, br. 38., 16. II. 1905., str. 3.
[47] "Hrvatski Sokol" u Americi, NO, br. 149., 30. VI. 1905., str. 3.
[48] Hrvati u Americi, NO, br. 243., 20. X. 1905., str. 3.
[49] Hrvatski milijunar u Americi, NO, 183., 9. VIII. 1905., str. 3.
[50] Hrvatski voćari u Americi, NO, br. 281., 5. XII. 1905., str. 2.

Ugarske. Uselilo se je: Magjara 45.300, Slovaka 51.009, Hrvata 22.007... Magjari i Slovaci išli su s veće strane u rudnike Pennsylvanije i Ohija, a Hrvati u rudnike zapadnih krajeva, osobito u državu Colorado. Svi su gotovo doseljenici u najkrepčijoj dobi. Doselilo se 121.369 muškaraca i 42.334 žene, ostalo su djeca. Hrvati su sa sobom ponijeli 330.105 dolara (Slovaci 818.207, a Magjari 695.108 dolara)… Iz naše monarhije godine 1861. izselilo se je samo 13 osoba, te je daljnjih godina ovaj broj postepeno ali polagano rasao. God. 1880. bilo je već 17.267 izseljenika, a g. 1891. njih 71.042, zatim: 1900. godine 114.847, 1901. godine 113.390, 1902. godine 171.989, 1903. godine 206.011, 1904. godine 177.156, a prošle godine (1905.) 275.693."[51] Prema mjesečnom statističkom iskazu za travanj iselilo se iz Hrvatske i Slavonije ukupno 2.365 duša. List *Narodna obrana* u članku "Izseljivanje i doseljivanje" navodi: "S ladanja izselilo se 2.365 osoba, a iz gradova u svem 169 osoba… Po materinjem jeziku izselilo se 2.133 Hrvata ili Srba, 46 Magjara, 119 Niemaca i 67 ostalih. U Ameriku se od toga iselilo 1.913 osoba, i to 403 prieko Rieke, 8 Trsta, 1.011 Bremena, 54 Hamburga, 8 Antwerpena, 13 Roterdama, 75 Havrea i drugih luka 3 izseljenika. Povratilo se na ladanje 227, a u gradove 25 izseljenika, ukupno 252 (iz Amerike 186)…"[52]

Nije se vodila briga o sudbini iseljenika u novom svijetu, te su tadašnje slavonske novine izražavale: "Težko nam je svagda pri srcu, kad se god sjetimo naših biednih radnika u dalekom stranom svietu. Tisuće i tisuće odlaze ih svake godine preko Oceana, a tko vodi o tom računa? Nitko. Jedino parobrodarska družtva i statistički ured zemaljske vlade…"[53] Stoga su novine pokušavale odvratiti Slavonce od iseljavanja čestim objavljivanjem dramatičnih pisama iz tuđine. Tako je urednik *Slovenske Misli* dobio iz Pittsburga od svoga sestrića sljedeće pismo: "Dragi ujko! Javljam ti, da sam zdravo stigao u Ameriku… Kamo sreće da sam tebe poslušao i da sam kod kuće ostao! Tu treba radit svaki dan, i u svetac i u petak. Uhvam se u Boga, da ću dobiti plaću kroz četiri-pet mjeseci, pa eto me opet natrag, jer predvidjam, da bih prije godine dana ostavio kosti… Zaklinji živim Bogom, da ne idu ovamo tko se zaputi ovamo. Da si zdravo, dragi ujko! Pittsburg, 23. februara 1906. Tvoj sestrić Ante Sumić."[54] Zatim sljedeće upozoravajuće pismo slavonskog iseljenika iz Dalja: "Gjuro Korovljević iz Dalja, koji je nedavno otišao u Ameriku poručuje braći da tamo ne idu i ne misle da su plotovi ovdje opleteni kobasicama i da pečeni pilići padaju… Ako novac dadne čifutima i varalicama ostane bez njega… Putuje se uz slabu hranu u Ameriku sedamnaest dana, platite poštanski smieštaj a dobijete teretni od 240 kruna."[55]

Novine su uz to zabilježile i razne zgode koje nisu bile razlogom iseljavanja u Ameriku iz ekonomskih ili političkih, već iz nekih drugih razloga. Tako je objavljen

[51] Izseljivanje u Ameriku, NO, br. 20., 26. I. 1906., str. 3.

[52] Izseljivanje i doseljivanje, NO, br. 155., 29. VI. 1906., str. 3.

[53] Naše izseljeničtvo, NO, br. 66., 21. III. 1906., str. 1.

[54] Za one, koji nepromišljeno odlaze u Ameriku, NO, br. 74., 30. III. 1906., str. 3.

[55] Hrvati u Americi, NO, br. 129., 27. V. 1906., str. 4.

članak: "Prijatelj iz Marijanaca piše nam: I naše selo doživjelo je ovih dana ljubavnu zgodu, koja žalosno završuje. Poljodjelac Švabo Ivan Schmidt, oženjen, sa dvoje djece, ohladio prema svojoj ženi, pa priklonio srdce Kati Panđi, udatoj ženskoj, i svezao s njom veliku ljubav… Sunu im misao, da se dadnu u bieli sviet, pa da nesmetano ljubav provode, ali eto muke, novca nema… Kata liepo uzela od svoga muža 1700 kruna, a Ivan je od svoje kuće opet ponio 400 kruna… Dok su bili na željezničkoj postaji Črnkovci, već, Katin čovjek saznao za bieg, pa prijavio na stanicu u Noskovcima i na oblast. Ali oni umakoše u Beč, gdje ih je na tjeralicu oblasti uhvatiše…"[56]

Slavonski doseljenici osnivali su sa svojim sunarodnjacima iz drugih dijelova Hrvatske društva u okviru hrvatske iseljeničke zajednice, koja su uspješno djelovala, ali među kojima je, međutim, ponekad dolazilo i do nesuglasica. Zabilježeno je kako se "medju hrvatskim novinama u Americi vodi već dulje vremena živahan okršaj radi hrvatske narodne zajednice", te kako je *Narodni list* u New Yorku napao prokušanog i poznatog rodoljuba vlč. gosp. Maksima Relića, koji je uz *Hrvatsku Zastavu*, nastojeći ga ocrniti. U San Franciscu manifestiralo se bratstvo Hrvata i Srba, te je utemeljen odsjek udruge. U Chicagu je društvo "Strossmayer" slavilo četrnaestgodišnjicu svoga postojanja s utemeljiteljem Nikolom Polićem. Na zabavi *Zore* u Chicagu djelovala su hrvatska društva "Juraj Biankini", "S. Jeronim", "Crveni Križ", "Sloboda", "Rodoljub". U Great Falisu namjeravali su iseljenici urediti hrvatsku crkvenu općinu te imati hrvatskog župnika.[57] Prema napisu *Radničkih novina* iz Johnstowna, američki Hrvati imali su svečanost u Alleghenyju u povodu proslave 15 godina izlaska prvog hrvatskog lista u Americi *Napredka* i njegovog osnivatelja Jure A. Skrivanića.[58]

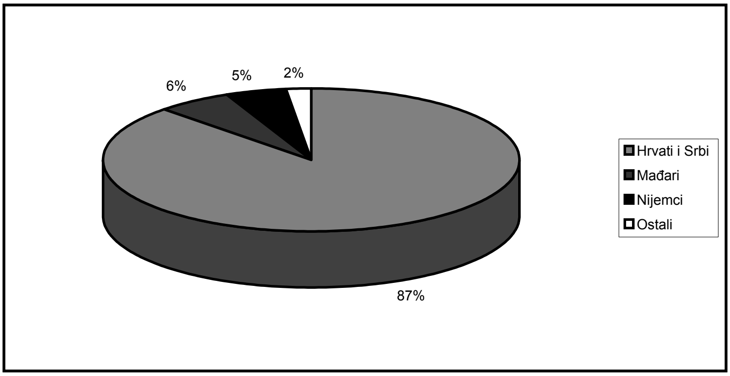
Slavonci su zbog iseljavanja u Ameriku upozoravani kako bi mogli proći kao oni u Lici: "Danas u Lici nema nikoga, nego žena, djece i staraca. Oni oru, siju, oni marvu pasu. Svi jedri, krepki i plećati momci, svi muževi u najboljoj snazi otišli su u na rad, preko Oceana. Tko se ne sjeća snažnih Likota, što su k nama u Slavoniju dolazili na rad sa svojim izvrnutim kožusima, ličkim gaćama i crvenom kapicom. Gdje su sada? Sve je – u Americi!"[59] Nadalje se napominje kako bi slavonski iseljenici mogli proći kao i mnogi drugi, koji su vraćeni natrag; naime, amerikanske su oblasti počele strožije postupati, jer je velika navala doseljenika, te ih smjesta vraćaju natrag: "Ovih dana povraćeno je parobrodom *Francesca* u Trst 150 putnika, a toliko ih se iskrcalo na Rieci… Sa parobrodom *Sophia* nalazi se 200 putnika u povratku, jer u Americi nisu bili pušteni na kraj."[60] Kako se ljudi odlučuju iseljavati u Ameriku, vršena su u Americi i stručna proučavanja o iseljavanju. Dr. Milan Kovačević je o načinu seljenja Hrvata objavio u novinama *Agramer Tagblatt* članak "Američki sud o

[56] Ljubavnici na biegu u Ameriku, NO, br. 8., 12. I. 1906., str. 3.
[57] Hrvati u Americi, NO, br. 61., 15. III. 1906., str. 3.
[58] Hrvati u Americi, NO, br. 303., 22. XII. 1906., str. 3.
[59] Još o izseljivanju, NO, br. 80., 6. IV. 1906., str. 1.
[60] Našim izseljenicima na uvaženje, NO, br. 128., 26. V. 1906., str. 3.

hrvatskom izseljeničtvu", a u novinskom mjesečniku je *Miss Balch* iz Bostona kao istraživač o migracijama napisala: "… najprije seli otac, pa se vrati kući i uzme ženu sobom; kašnje dolaze djevojke u Ameriku…"[61]

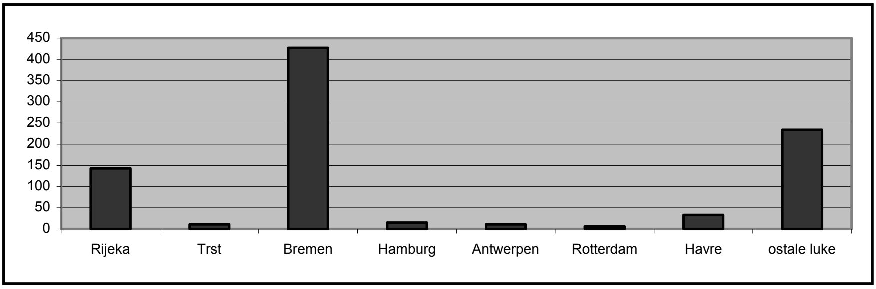
Prema statističkom izvješću 1906. godine za mjesec srpanj "izselilo se je iz Hrvatske i Slavonije svega 1.143 osobe, i to 845 s putnicom i 298 bez putnice. Po materinjem jeziku su 1.002 Hrvata i Srba, 67 Magjara, 54 Niemca i 22 ostalih."

Grafikon 3. Iseljavanje u mjesecu srpnju 1906. godine iz Hrvatske i Slavonije u Ameriku[62]

"U Ameriku ih je odputovalo 878, a u Australiju 3. Odputovali su iz Rieke 143, iz Trsta 11, iz Bremena 427, iz Hamburga 15, iz Antverpena 11, iz Rotterdama 6, iz Havrea 33 i ostalih luka (Cherbourg...)."

Grafikon 4. Polazne luke i broj iseljenika iz Hrvatske i Slavonije u listopadu 1906. god.[63]

[61] Izseljavanje iz Hrvatske, NO, br. 194., 14. VIII. 1906., str. 3.

[62] Isto, str. 3.

[63] Izvor: Reklame za Ameriku, *Narodna obrana*, br. 261., 10. IX. 1907., str. 6; br. 269., 20. XI. 1907., str. 6.

Iseljavalo se posredstvom raznih iseljeničkih i parobrodarskih agencija i društava, među kojima su bile agencije iz Njemačke, Austrije, Švicarske, Francuske i Belgije te iz Zagreba, Trsta, Rijeke i Ljubljane. Anglo-kontinentalni putnički ured g. van Spyka iz Bazela u Švicarskoj je reklamirao kako svoje putnike iz europskih luka do New Yorka, Bostona i Philadelphyje prevozi za četiri dana.[64] Generalna agentura amerikanskog transportnog društva hrvatskog iseljenika Franka Zottija iz Bazela, reklamirala je kako pored putnih karata izdaje i brošure za Ameriku te ima svoje podružnice u New Yorku, Pittsburgu i Chicagu, te kako se putuje preko oceana šest dana iz francuskih luka Cherbourg i Havre i engleskih luka Liverpool i Southampton.[65]

Kraljevska belgijska poštanska agencija (za parobrode) *Red Star Linie* u svojem uredu u Beču reklamirala je kupovinu karata i putovanje iz Antwerpena u New York;[66] agencija belgijske kraljevske vlade *P. Canon* iz Antwerpena do New Yorka nudila je najjeftinije cijene, izvrsnu hranu i poslugu. Francuska agencija *Amerika* s agenturom u Beču nudila je vozne parobrodarske i željezničke karte iz Havrea.[67] Agencija *L. Mašek i drug.* nudila je "odpremanje osoba radničkog i seljačkog staleža" iz Havrea u New York za 6-7 dana.[68] Zagrebačka poslovnica *J. grof Drašković* po kraljevskoj zemaljskoj vladi nudila je "odpremu putnika za Ameriku za tri linije": *Hamburg – Amerika Linija* (polazak iz Hamburga), *Red Star Linie* (polazak iz Antwerpena) i *Austro-Amerika* (polazak iz Trsta).[69]

Od kraja 1906. godine počinje za iseljenike bivati sve teže jer u Americi teško dolaze do posla, dakako, zbog velike konkurentske ponude iseljeničkih masa iz drugih dijelova svijeta. Tako je *Hrvatska sloboda* (list koji je izlazio u Clevelandu) pisala "kako u Castel Gate u Utahu odpuštaju biele radnike i uzimaju jeftinije žute radnike, Japance…"[70] Tršćanska *Edinost* pisala je: "U ovo zadnje vrieme preko Trsta mnogi sele u Ameriku… Žalostnim srdcem gledao sam viloviti brod *Francesko* austro-amerikanske pruge, kako se odmiče na putu na jugozapad sa 1.550 izseljenika, koji prepuštaju svoje domove slobodnoj najezdi kulturtregera iz Njemačke i Ugarske."[71] U Chicagu je *Hrvatska zastava* zabilježila: "zadnjih mjeseci hrpimice su dolazili Hrvati, Slovaci, Poljaci, Magjari… u ugljenokope u okolici Connellsvilla, Mosontowna, Grensburga i t. d."[72]

64 Reklame za Ameriku, NO, br. 261., 10. IX. 1907., str. 7.
65 Reklame za Ameriku, NO, br. 261., 10. IX. 1907., str. 6; br. 269., 20. XI. 1907., str. 6.
66 Reklame za Ameriku, NO, br. 191., 18. VIII. 1907., str. 7.
67 Reklame za Ameriku, NO, br. 244., 20. X. 1907., str. 7.
68 Reklame za Ameriku, NO, br. 269., 20. XI. 1907., str. 6.
69 Reklame za Ameriku, NO, br. 269., 20. XI. 1907., str. 7.
70 Nova pogibelj za naše izseljenike, NO, br. 117., 12. V. 1906., str. 3.
71 Iseljenici, NO, br. 81., 7. IV. 1906., str. 3.
72 Hrvati u Americi, NO, br. 86., 12. IV. 1906., str. 3.

Iseljavanje iz Slavonije u Ameriku 1907. godine

Godine 1907. nastavlja se trend iseljavanja: "Već je više puta bilo u novinama istaknuto, kako je naš sviet žalibože uhvatila upravo neka bolest, da ostavlja rodjenu grudu bez razloga i potrebe. Tako jedan seljak u Brodu iako ima dvanaest jutara najbolje slavonske zemlje, govori da mora izseliti u Ameriku. Ima on ženu i troje djece. U tome nam neće pomoći ni zakup o unutrašnjoj kolonizaciji, pa bi valjalo upotriebiti i druga sredstva."[73]

Statistički odnos broja muškaraca i žena bio je nepovoljan te bio jedan od motiva što su se neki slavonski iseljenici nakratko vratili u domovinu, ženili se i odvodili sa sobom natrag u Ameriku ženu i djecu. U Ameriku se 1900. godine uselilo 160.000 muškaraca više nego žena te se osjećao velik brojčani nerazmjer muškaraca i žena. U Montani na 1 ženu dolaze 2 muškarca, u Aljasci pak na 1 ženu dolazi 11 muškaraca.[74]

Izbori za Hrvatski sabor 1906. godine imali su odjeka i među iseljenicima u Americi, koji su različito procjenjivali i pisali o nastojanjima pojedinih stranaka i njihovih prvaka, od odobravanja do negiranja. Jedan dio iseljeničkog tiska nije bio zadovoljan s politikom Hrvatsko-srpske koalicije, što je zabilježeno i u tadašnjem tisku: "Kako američki Hrvati sude o koaliciji, dokazuje zadnji broj *Hrvatsko-amerikanskog Glasnika*: Danas ne možemo, da izcrpnije o tom pišemo. Zašto pogiba ta nesretna koalicija? Jer je varala i zasljepljivala hrvatski narod, pravila iz Hrvata sprdnju, a Srbima pomagala njihovom, izvan granica gravitirajućem cilju... Mi se Hrvati diljem zemaljske kugle moramo veseliti ovom razpadanju..."[75]

Slavonski iseljenici bili su nerijetko osnivači novih mjesta u Americi, koja su kasnije prerasla u gradove. "Jedna tvornička udruga kupila je u državi Indiani ogromni prostor zemljišta i prozvala ga Gary. Tu će biti podignute velike tvornice, pa se već naseljuju radnici, medju njima je Hrvat Milan Pavlaković sa obitelji. Nedavno se Pavlakoviću rodilo diete u tom novom naselju, pa mu je mjesto Gary darivalo pet lotova zemljišta."[76] Nisu iseljenici odlazili samo kao fizička radna snaga; novine su zabilježile i inovatore koji su u to vrijeme postali priznati američki stručnjaci. Tako je 1907. godine bilo zabilježeno: "Gjuro Kukovac, koji boravi u Americi, izumio je mehanizam (zapor za bicikle, motor bicikle i automobile) pomoću kojeg dade se veoma lahko i mal ne na mah zaustaviti bicikl, motor bicikl ili automobil, kada voze velikom brzinom, pa kada slučajno nadodju na kakovu pogibelj. Tako isto stroj služi za reguliranje brzine na strmini. Patentni ured u Washingtonu odobrio je Kukovcu izum i

73 Manija za izseljavanjem u Ameriku, NO, br. 54., 6. III. 1907., str. 2.

74 Nekoliko iz Amerike, NO, br. 196., 25. VIII. 1907., str. 4.

75 Američki Hrvati o Supilu i o koaliciji, *Pozor*, br. 36., 14. II. 1908., str. 2.

76 Hrvati u Americi, NO, br. 129., 7. VI. 1907., str. 3.

izdao patent."[77]

Kako je 1907. godine u Americi nastavljena recesija, mnogi iseljenici ostali su bez posla. "Već je tisuće ljudi u Americi bez posla a tvorničari i dalje otpuštaju radnike. Ako se zima probavi namjeravaju mnogi osječki iseljenici vraćati se kući jer smatraju da su tamo teže prilike nego otkuda su došli."[78] Oni koji su imali sreće ostati na poslu, radili su u teškim uvjetima, gotovo sve dane u tjednu, jer je tada bilo malo neradnih dana: "U Americi (USA) ima samo šest blagdana u kojima se raditi ne smije..."[79]

Iako s velikim brigama oko posla i preživljavanja, američki iseljenici bili su osjetljivi na sva zbivanja u starom kraju, nastojeći novčano podupirati sve akcije: "U Chicagu nalazio se tu nedavno vrhbosanski kanonik dr. Košćak, koji je u kratko vrieme skupio preko 4.000 dolara medju Hrvatima za gradnju nove rkt. katedrale u Sarajevu." Podupirali su iseljenici u svojim političkim zahtjevima i druge iseljenike koji su se smatrali ugroženim u staroj domovini, kao npr.: "Dne 17. veljače t. g. obdržavala se u Pilzen Hall, na Ashland Ave, u Chicagu velika prosvjedna skupština, proti nasilju i tiraniji Magjara na Slovacima u Ugarskoj. Od Hrvata govorio je g. J. Mamek, koji je svojim govorom sve elektrizirao. Isto tako i g. Bakšić i rev. Ivančić. Tom zgodom sabrana je za potlačenu braću Slovake liepa svota od preko tisuću dolara."[80] Veoma teško primali su iseljenici napise u novinama o tome kako su prolazili hrvatski radnici u Njemačkoj. O tome govori napis sljedeće: "Navodno zbog nekih počinjenih zločina Hrvati radnici su tjerani iz Njemačke, a u listovima pojavio se napis: *Heraus mit den Kroaten*."[81]

Austro-Ugarska nije činila ništa u zaustavljanju trenda iseljavanja, izuzev bilježenja statističkih podataka. Ravnatelj statističkog ureda u Pešti dr. Thiering utvrdio je kako se "prošle godine iz Ugarske izselilo oko 200.000 ljudi iz svih županija".[82]

Iseljavanje iz Slavonije u Ameriku 1908. godine

Slavonski iseljenici putem pisma objavljenim u novinama upozoravali su da ljudi razmisle prije nego što se odluče otići u Ameriku. U osječkoj *Narodnoj obrani* objavljeno je pismo jednog Čepinca kojem je pisao prijatelj što je nedavno u Ameriku otišao (pismo je pisano u Allegheny P. A., dne 10. siečnja): "Kako me pitate za radnju je veoma zlo. Ja sam do sada već 9 tjedana bez posla. Nastala je takova kriza, kakove već nije bilo od godine 1893. To je samo početak krize, ako znaci ne varaju, a ako se

77 Praktičan izum Hrvata u Americi, NO, br. 234., 9. X. 1907., str. 2.
78 Onima koji hoće u Ameriku, NO, br. 281., 3. XII. 1907., str. 3.
79 Blagdani u Americi, NO, br. 205., 5. IX. 1907., str. 3.
80 Hrvati u Americi, NO, br. 61., 14. III. 1907., str. 3.
81 Progon Hrvata u Njemačkoj, NO, br. 282., 4. XII. 1907., str. 3.
82 Izseljavanje iz Ugarske, NO, br. 72., 28. III. 1907., str. 3.

znaci izpune, bit će još gore, nego godine 1893. Nema izgleda, da će kriza prestati prije novembra i decembra. Ja se čudim našem narodu, da dolazi još u Ameriku, a vide koliko dolazi iz Amerike kući radnika. Još mi, koji smo ovdje dulje u ovim zemljama, težko očekujemo konac ove krize, a kako će ovi što dodju sada, donesu par dolara, a neće dobiti radnje moguće pol godine. Ovi misle, da je to sve šala što se pripovieda, ali će im biti gorko plaćena njihova lahkoumnost. Već sada uzdišu i gledaju što će biti, a kamo li za pol godine. Što amerikanske novine pišu da bude radnje za mjesec dana, to je sve laž, toliko da radnicima zamažu oči, da se ne bune. Ako bude još gore može doći do bune. Toliko vam pišem za krizu, a ako hoće koji u Ameriku gledajte ga odgovoriti, da ne upadne u glad i biedu. Neka čeka do jeseni, dok prodju izbori predsjednika."[83]

Američka *Radnička straža* u Chicagu pisala je: "Iz više mjesta domovine pitaju nas, kako je u Americi, jesu li se radne prilike poboljšale; da li se može rada dobiti i tako dalje. Naš iskren savjet svima u domovini jeste: ne dolazite u Ameriku, ako ne želite gladovati. Za sada su radne prilike još uviek zle. Ne nasjedajte šifkartaško-bankirskim novinama i agentima izseljeničkim, jer su još stotine tisuća radnika u Americi bezposlene u velikoj biedi."[84] Promijenili su se nagore i uvjeti iseljavanja: "Do sada su putne podpore i putni troškovi austro-ugarskih državljana bili uviek podmirivani po našim konzulatima, a iz listnice ministarstva izvanjskih posala. U slučaju neutjerljivosti tih podpora i troškova, pao je teret plaćanja na obične putnike. Vladinom naredbom od 10. studenog 1908. putne troškove podpore podmirivati će se iz vladinog izseljeničkog fonda 5/6, a 1/6 iz nadležne obćine stranke... U slučaju da se 1/6 ne može utjerati, nosi vlada cio iznos. Od stranaka ubrani novac za podpore i troškove putničke ima se kr. hrvatskoj zemalj. vladi priposlati posredstvom clearning prometa."[85] Velike probleme lokalnoj vlasti izazivali su iseljenici koji su se vratili u domovinu, a o njima se nitko nije brinuo izuzev komentara i prijedloga osječke i zagrebačke komore: "Dužnost je naša da im što izdašnije pomognemo te da se osnuje posebni fond za posredovanje". Tajnik Trgovačkog doma dr. Bazala isticao je "djelatnost ugarskih ekspozitura u glavnim pomorskim lukama. Pokusi sa naseobinama nisu uspjeli te predlaže da umjesto iseljeničkih taksi se uvedu javni radovi".[86] Tajnik Slavonskog gospodarskog društva (Ilić) predlaže da se za iseljeništvo donese poseban zakon u kojem bi se regulirao pokret useljavanja i iseljavanja. Tajnik komore Krešić zagovarao je osnivanje posredujućeg ureda za useljenike i iseljenike. Konačni zaključak o useljenicima – iseljenicima bio je: osnivanje ureda za iseljenike, pokretanje javnih radova, oprost državnih poreza za novogradnje i potrebe useljenika.[87] Statistički uredi i nadalje su samo bilježili iseljeničke brojke.

[83] Kako je u Americi, NO, br. 23., 29. I. 1908., str. 3.
[84] Ne idite u Ameriku, *Pozor*, br. 70., 27. XI. 1908., str. 3.
[85] Putni troškovi iseljenicima, *Pozor*, br. 71., 28. XI. 1908., str. 3.
[86] Za iseljenike koji se vraćaju, I. dio, NO, br. 10., 14. I. 1908., str. 2.
[87] Za iseljenike koji se vraćaju, II. dio, NO, br. 11., 15. I. 1908., str. 2.

Tablica 4. *Statistički broj iseljenika iz Ugarske (Hrvatske i Slavonije) od 1900. do 1907. godine*[88]

godine	*broj iseljenika*
1900.	54.767
1901.	71.474
1902.	91.762
1903.	119.944
1904.	97.340
1905.	170.430
1906.	185.337
1907.	203.332

U razdoblju od pet godina, do 1908. godine, iselilo se 800.000 ljudi, a neki listovi okrivljivali su za to poreznu politiku ugarske vlade.[89] Bez obzira na međusobne optužbe o krivici iseljavanja u Ameriku, 1908. godine zabilježene su sljedeće brojke: "U travnju o. g. izselilo se 473 duša (299 s putnicama i 174 bez putnica), od toga 370 mužkih i 80 ženskih iznad 12 godina i 14 mužkih i 9 ženskih ispod 12 godina. Po jeziku bili su izseljenici 358 Hrvati ili Srbi, 51 Magjari, 42 Nijemci i 28 ostalih narodnosti. Povratilo se isti mjesec 906 izseljenika, i to 831 mužki i 69 žena... Doselilo se u Hrvatsku u travnju 402 osobe. Po materinjskom jeziku 69 Hrvata, 175 Magjara, 54 Nijemca i 104 ostalih narodnosti."[90]

Većina iseljenika podržavala je 1908. godine politiku Koalicije u domovini; također i iseljenički list *Hrvatska zastava* koji je izlazio u Chicagu, javlja kako su tamošnji Hrvati na nedavno održanom mitingu podržali Hrvatsko-srpsku koaliciju i prikupili znatna novčana sredstva za ispomoć.[91] Nadalje, u istom su gradu održane privatne zabave za organizirano prikupljanje pomoći u korist "hrvatske narodne obrane", kojima su prisustvovali Hrvati, Slovenci i Česi. Bila su prikupljena znatna sredstva i iskazana spremnost u borbi za domovinu.[92] Napokon je 8. ožujka 1908. godine u Saint Louisu, u zakladnoj štedionici u Jedanaestoj ulici i Chouteau Avenue održana javna pučka skupština, na kojoj je oko 5.000 Hrvata i Srba u ovom gradu izglasalo Rezoluciju, a koju su ime Hrvata i Srba potpisali predsjednik Oskar Šuster i tajnik F. Kovačević u Saint Louisu.[93]

[88] Izvor: Koliko se razselilo naroda iz Hrvatske i Magjarske, *Narodna obrana*, br. 112., 19. V. 1908., str. 2.

[89] Koliko se razselilo naroda iz Hrvatske i Magjarske, NO, br. 112., 19. V. 1908., str. 2.

[90] Izseljenje i naseljenje u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, NO, br. 184., 10. VIII. 1908., str. 2.

[91] Akcija amerikanskih Hrvata, br. 26., 1. II. 1908., str. 3.

[92] Američki Hrvati za svoju domovinu, NO, br. 38., 12. II. 1908., str. 2.

[93] Rezolucija Hrvata i Srba u Americi, NO, br. 73., 26. III. 1908., str. 1.
1. Prosvjedujem protiv magjarskih vlastodržaca, vlade i sabora što su dokinuli osnove protiv Hrvatim,
2. Prosvjedujem protiv razlike i nezakonite željezničke pragmatike,

Iseljenički tisak stalno je upozoravao na lažnu propagandu, učestalu u nekim emigrantskim novinama, kako Amerika potražuje radnu snagu. Tako je *Tršćanski Lloyd* saznao kako je društvo *The Carolina Timeking Development Company* u Wilmingtonu (Carolina) odaslalo u Europu jednog poslodavca odnosno zastupnika kako bi "među poljodjelcima širio razpoloženje, da se izsele u državu Carolinu. Pošto su danas prilike u cijeloj North Americi veoma slabe, upozorujemo narod i molimo da ga se na to uputi, da ne ide nikamo te ne vjeruje ružičastom obećanju."[94] Za one iseljenike koji su ostali u Americi, uglavnom su se brinule novoosnovane katoličke župe koje su organizirale ponegdje i pučke škole za iseljeničku djecu. Ivan Sedmak iz Iloka kao učitelj putujući Amerikom, zapisao je za njihove pučke škole: "Hrvatskih škola ima tri i to u Snkt. Louisu, Kansas City i u Jolietu blizu Chicaga, koje su osnovane pored katoličkih župa..."[95]

Iseljavanje iz Slavonije u Ameriku 1909. godine

Uz nedaće brojnih iseljavanja Slavonaca u Ameriku, od 1908. godine nadalje kulminira mađaronska "Julijanska akcija" pomađarivanja putem kulturno-umjetničkih društava, željeznica i škola. U Osijeku[96] je od 1908. godine počelo izlaziti glasilo "Juliana" *Szlavoniai Magyar Ujsag*.[97] O društvu "Julian" 1909. godine se navodi: "U jučerašnjim brzojavnim vijestima smo donijeli, da je društvo *Julian* izdalo statistiku o broju Magjara u Hrvatskoj i Slavoniji. Prema statističaru *N. P. Joura* god. 1880. iznosio je broj Magjara u Hrvatskoj i Slavoniji 41.417 duša, a god. 1907. je već poskočio na 102.844. Jasan dokaz, kako magjarstvo i niemstvo napreduje, a hrvatstvo propada tako, da ga danas ima samo 40 posto cieloga pučanstva (po grofu Bela Szechenyi)."[98]

---

3. Prosvjedujem protiv odnosa prema oblastima, pošte, brzojava i t. d.,
4. Prosvjedujem protiv nametanja magjarskog husara za hrvatskog bana,
5. Prosvjedujem protiv razpuštanja hrvatskog sabora od strane magjarskog barbara,
6. Molimo da se hrvatska opozicija ujedini i složi hrvatski i srpski narod,
7. Zaklinjemo da se svi zastupnici slože i sastave vladu,
8. Molimo cara da zaštiti ustavna prava Hrvatim,
9. Molimo hrvatske i slovenske zastupnike u Carevinskom vijeću u Beču da se zauzmu za zahtijeve hrvatsko-slavonske,
10. Molimo svu slavensku štampu da se zauzme u obrani hrvatskih svetinja i obrani hrvatski narod,
11. Zahtijevamo pripojenje Dalmacije majci Hrvatskoj i da Hrvatska bude ravnopravna s drugima,
12. Zahtijevamo da se svuda uvede službeni hrvatski jezik (pošte, željeznice...),
13. Zahtijevamo da se svuda urede tajno pravo glasa za sve građane hrvatske državljane starije od 24 godine,... ako se sve ne izpuni onda smo protiv nagodbe.

[94] Našim izseljenicima na znanje, NO, br. 181., 6. VIII. 1908., str. 3.
[95] Amerikanska škola*, Pozor*, br. 52., 5. II. 1908., str. 2.
[96] Osijek u godini 1908., NO, br. 183., 13. VIII. 1909., str. 3.
[97] Szlavoniai Magyar Ujsag, NO, br. 83., 13. IV. 1909., str. 2.
[98] Grof Bela Szechenyi izopačuje činjenice, NO, br. 194., 27. VIII. 1909., str. 1.

Iseljavanje iz Slavonije se nastavilo 1909. godine, iako smanjenim intenzitetom u odnosu na 1906. i 1907. godinu. "Po statistici emigrantskog ureda, stigla su prošle godine u Ameriku 1.892 Hrvata-Srba samo *Cunard linijom*, koja prima putnike u Rijeci i Trstu, a koliko je još stiglo sa *Hamburg – Amerika linijom* i s ostalim društvima, to se ne zna, al svakako mnogo… U Americi je sada zla godina, uslijed financijalne krize, koju je prouzročio izbor novog predsjednika i bankrot mnogih banaka i štedionica. Falirala je i banka Hrvata Zottia, te je mnoga hrvatska sirota zaplakala, jer su mnogi radnici i svoj zadnji novac povjerili Zottiu. Ostale banke, koje nisu falirale, obustavile su isplaćivanja, te je teško dobiti novac. Mnoge tvornice su zatvorene a i one koje rade uzimaju samo Engleze, koji su vješti njihovu poslu i znadu govoriti englezki. Ja poznam mnogo Hrvata i Srba, to jest Bošnjaka pravoslavne vjere, koji su već mnogo mjeseci bez posla i kruha, te ih ostali zemljaci moraju pomagati i prehranjivati. Mnogo ih je već otišlo, a mnogo ih se i skončalo, te se čovjek mora zgražati, kada o tom čita novine. Ako emigranti nisu zdravi, liječnici Emigrant Service-a ih šalju na otok Ellis Island prije odlaska kući, a tamo je tako grozno da onaj koji je tamo već bio, radije bi se skončao, nego da ga tamo još jednom odvedu. Svatko mora imati 10 dolara ili 50 kruna prilikom ulaska u Ameriku, a u vagonima se otpremaju u unutrašnjost zemlje, a svatko mora imati nekog svoga kome putuje. Ako ne zna emigrant jezik, bio on jurista, liječnik, učitelj…, mora biti sretan ako dobije mjesto sudopera ili portira u salonu, gdje mora čak i podove prati. Trenutno žene koje znaju njemački mogu dobiti posao kuharice u hotelima za 100 dolara mjesečno, a kod privatnika 40–50 dolara mjesečno. Sobarice dobivaju 18–20 dolara uz slabije znanje englezkog… Toliko za ravnanje onima, koji misle amo putovati, a vas molim uredniče pozdravite moj zavičajni Osijek i Osječane… Nina."[99]

U listopadu iselilo se preko Trsta 1.740 osoba, prema 692 koje su se u istom mjesecu iselile prošle godine. Skoro svi iseljenici otputovali su parobrodima *Austro-Americane*.[100]

Ravnateljstvo Prve hrvatske štedionice u Zagrebu odlučilo je osnovati tri podružnice u Sjedinjenim Američkim Državama, i to u New Yorku, Pittsburgu i Chicagu. U tu svrhu bio je "izaslan u Ameriku upravitelj podružnice na Rieci g. Pucek, koji je sakupio na amerikanskom tlu sve nuždne podatke, što se odnose na uvod novih podružnica Prve hrvatske štedionice zagrebačke."[101] Na iseljavanje u Ameriku reagirao je i ban: "Jučerašnje *Narodne Novine* priobćuju naredbu bana kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, kojom se uredjuje izseljeničko vijeće, dok se isto ne uredi zakonodavnim putem. Izseljeničko vijeće ima zadaću, da raspravi pitanja izseljivanja, odnosno putovanja na zaradu, da kralj. zemalj. vladi daje mnijenja i predloge glede

[99] Ne idite u Ameriku, NO, br. 8., 12. I. 1909., str. 1–2 (pismo iz Amerike, Bridgport Conn, 21. XII. 1909.).

[100] Statistika iseljivanja preko Trsta, NO, br. 265., 19. XI. 1909., str. 2.

[101] Prva hrvatska štedionica u Americi, NO, br. 234., 13. X. 1909., str. 2.

podijeljenja, ograničenja i opoziva dozvola na otpremu osoba u prekomorske zemlje, i u načelnim pitanjima, koja se odnose na provedbu izseljeničkih propisa, da sudjeluje kod izpitivanja uzroka selitbe, i da uopće savjetom podupire kr. zemalj. vladu u svim pitanjima organizacije i utilizacije putovanja na zaradu. Predsjednik vijeća je ban, a članove vijeća imenuje ban na tri godine. Troškovi vijeća će se pokrivat iz izseljeničkog fonda."[102]

Iseljavanje iz Slavonije u Ameriku 1910. godine

U svezi s bilježenjem statističkih podataka o iseljenicima od strane Zemaljske vlade, oporbene koalicijske novine u Hrvatskoj i Slavoniji s podsmijehom donose vijest: "No napokon se i Rauchova vlada može podičiti jednim uspjehom, mjesto u Hrvatskoj u – Americi. Dok se naš čovjek ovdje u Hrvatskoj, u svojoj domovini mora u internacionalnom prometu služiti doznačnicama sastavljenim na francuskom i madžarskom jeziku, kojih ne razumije, to je američka vlada, na poticaj naše vlade, odredila, da američki Hrvati mogu upotrebljavati hrvatske bankete. Hrvatski iseljenici dobit će u buduće već ovdje stanoviti broj štampanih doznačnica za pošiljke od 10 dolara, čime više ne će biti izloženi varanju raznih agenata. Doznačnica imat će štampanu adresu jedne banke (valjda Kronfeldove?) tako da će biti isključeni dosadašnji nesporazumi i varanje."[103] Zemaljska je vlada izdala okružnicu kojom se pozivaju sve oblasti da žiteljstvo svoga područja koje kani u prekomorske zemlje putovati: "…obavijesti o tumačenju isključnih razloga po useljeničkoj oblasti u Newyorku, to da svakom pojedincu prigodom molbe za izdanje putovnice jasno prikaže mogućnost, da mu useljenička oblast u Newyorku radi eventualno ustanovljenih nedostataka ne će dozvoliti, da se iskrca u Ameriku, uslijed toga bi moglo pretrpjeti znatnu imovinsku štetu, jer parobrodarska društva u takovim slučajevima nisu obvezana, da vraćaju plaćenu pristojbu. Isključni razlozi mogu biti primjerice sljedeći: Iseljenički ured može na primjer reći: Nemaš dosta novaca, past ćeš na teret javnog milosrdja, nisi dosta pametan, nisi dosta jak, čvrst i zdrav, nemaš dosta razvite mišice i t. d., pa moraš natrag, otkud si došao. Na taj čin mogli bi naši vrijedni svećenici, učitelji odgovarati naš narod, da ne ide u Ameriku."[104]

Napisi, međutim, vjerojatno nisu nimalo pokolebali slavonske namjernike u svojoj želji za iseljenjem u Ameriku: "Na treći se dan Uskrsa skupila sila svijeta na našem kolodvoru. I opet se četiri obitelji selile u Ameriku. Prije par mjeseci otišlo ih je desetak, a sprema ih se još nekoliko. To je činjenica, koja sili na razmišljanje. Tobože zlatom posuta Amerika izmamila je iz našeg sela, koje nema ni 150 kuća, svojih trideset ljudi… Ne seli se samo naš živalj, nego i doseljeni Nijemci, kojima se može

[102] Izseljeničko vijeće, NO, br. 248., 29. X. 1909., str. 2.
[103] Hrvatske doznačnice – u Americi, NO, br. 23., 29. I. 1910., str. 3.
[104] Proti iseljavanju, NO, br. 49., 2. III. 1910., str. 2.

mimogred rečeno zahvaliti, što su zemlje sada tako dobro obradjene. Staro i mlado, bogato i ubogo, traži od općine putnice. Svakome je u pameti jedno Amerika, a sve zato, jer se o njoj pronose tako zamamni glasovi… Ovamo neki ostavljaju po 20 jutara plodne oranice i imanje pa sele u Ameriku, da tamo rađe nadničare… Ako se još tome doda, da su u Americi bili tudje sluge, robovi, gdje bi kod kuće bili svoji gospodari… Ali uzalud svaki savjet. Zavedeni varavim listovima i nagovaranjima agenata luduju za Amerikom, koja je rijetko kome pomogla. Zar se zbilja ne može da nadje način, kako da se bar donekle spriječi to iseljavanje. Veliškovčanin."[105]

O iseljeničkoj sudbini svjedoči i ovaj navod: "Na našu nesreću, u našem narodu zavladala je prava bolest selenja u Ameriku. Kojim je patnjama i pogibeljima naš narod izvrgnut, na to smo u više navrata upozorili. Danas ćemo iznijeti još jedan kukavni slučaj za dokaz kako je u Americi. U naše uredništvo je došlo deset iseljenika, koji su rekli da su prije šest mjeseci otputovali u Ameriku parobrodom *Atlanta* austro-američkog društva i povratili se natrag u Trst. Malo kako su stigli u Ameriku, našli su mjesta na gradnji željeznice u Kaliforniji. Nadnica im je bila kukavna 1,5 do 2 dolara, a skupoća velika, jer hrana je na dan 1 dolar. Radnici su morali stanovati u preskupim *salonima* krčmama, koje tu podižu *bos-ovi* nadglednici radnja. Ako želiš ostati na poslu moraš podmićivati bosa, tako da od nadnice ništa ne ostane. Tako su 54 njih jedva skupili novac za povratak kući, a oni koji su ostali molili su da se njihova tužna priča sazna doma… (*Riječki Glasnik*)"[106] Strogu naredbu izdala je Iseljenička komisija u New Yorku kako se nikakav doseljenik ne smije iskrcati ako nema iznos od 25 dolara (125 kruna). "Mnogi su se nastojali ugnuti toj naredbi, ali uzalud; to se bezuvjetno od svakoga traži. Ko ih nema mora smjesta natrag, jer komisija ne pozna milosrdja."[107] Kompanija "*Tršćanski Lloyd* donosi zanimive podatke o broju iseljenika u Ameriku preko Trsta u mjesecu ožujku: u Sjevernu Ameriku je otputovalo 2.401, a u Južnu 672, dakle ukupno 3.073 iseljenika. U istom mjesecu lanjske godine otputovalo je u Sjevernu Ameriku 1.575, a u Južnu 594, ukupno 2.169 iseljenika; dakle prirast od 904 iseljenika. Doista ogromni brojevi. A koliko ih se iseljava preko Rijeke, Havrea, Bremena i dr.?"[108]

Česte nesreće iseljenika vjerojatno nisu pokolebale potencijalne iseljenike. Između ostalih tragedija, novine su 1910. godine objavile kako je: "… u Newyorku izgorjelo 12 hrvatskih radnika. Siromaci pošli su na neki ples, da se malo odmore i pozabave. Kad su došli kući, jedan od njih prevrnuo je svjetiljku u daščari u kojoj su stanovali, te su sva dvanaestorica postala plijenom požara. Siromašni radnici! Ostavili rodjenu grudu i obitelji, da u dalekom svijetu traže zarade i da se s nešto novca vrate

[105] Iseljavanje (Veliškovci, 31. ožujka 1910.), NO, br. 75., 2. IV. 1910., str. 2.
[106] Je li se dobro seliti u Ameriku?, NO, br. 195., 30. VIII. 1910., str. 2.
[107] Za iseljenike u Ameriku, NO, br. 25. VII. 1910., str. 3.
[108] Broj iseljenika u Ameriku preko Trsta, NO, br. 87., 18. IV. 1910., str. 2.

kući."[109] A mađarske novine dobile su iz New Yorka vijest da je u nedavnom strašnom požaru stradalo 15 Hrvata. "Oni su bili zaposleni kao šumski radnici. Kad se je pojavio požar, htjeli su Hrvati da sprieče širenje požara. Oni su se dali na spašavanje američkih šuma i sami zaglavili. Htjeli su, da jednu manju šumu brzo unište, tako, da vatra, koja im je bila iza ledji, ne može da zahvati susjednu ogromnu šumu. Da te male šume što brže nestane, zapalili su ju. Nu najednom promieni vjetar smjer i vatra okrene prema njima. Sad su bili izmedju dvie vatre. Sa svih strana obkolio ih plamen i oni se više nisu mogli spasiti te svi u vatri izgori."[110] Pod utjecajem političkog stanja u zemlji među hrvatskim iseljenicima u Americi jačao je 1910. godine panslavistički pokret, posebno u Pittsburgu i San Franciscu, a koji je imao odjeka u Hrvatskoj i Slavoniji.[111]

***

Iseljavanje iz Slavonije u Ameriku od kraja XIX. stoljeća doseglo je svoju kulminaciju od 1905. do 1910. godine. Uzroci iseljavanja bili su ekonomski i politički: slaba isplativost obrade zemlje i sitnoposjedništvo, industrijalizacija i porast broja najamnih radnika, rapidno povećanje broja stanovnika, pojačana mađarizacija Slavonije velikomađarskim programom "Julijanske akcije" preko željeznica i škola, zatim stranački sukobi i idejno-političko raslojavanje slavonskog stanovništva (narodnjaštvo, pravaštvo, austrofili, mađarofili, koalicionaši, južnoslavenstvo, socijaldemokracija...). Slavonsko iseljeništvo u Americi u početku je uglavnom usmjereno na rudarske krajeve država Pennsylvanije i Ohija, na poljoprivredne krajeve država Kansasa i Michigana te na velike trgovačke i industrijske gradove poput New Yorka, Chicaga, San Francisca i drugih. Težak i naporan rad iseljenika bio je uzrokom brojnih nesreća, ako su imali sreće naći posao. Brojni razočarani iseljenici vraćali su se u domovinu. Oni koji su ostali u Americi, često su uz pomoć katoličkih misija organizirali ne samo okupljanja kulturno-zabavnog karaktera već i političko-interesnog s brojnim organizacijama međusobne materijalne i finacijske pomoći.

[109] Izgorjelo 12 Hrvata, NO, br. 137., 18. VI. 1910., str. 2.
[110] Tragična smrt petnaestorice Hrvata u Americi, NO, br. 211., 19. IX. 1910., str. 2.
[111] HDA, fond: Kraljevski ministar hrv.-slav.-dalm., god. 1910., br. 1993.

Osnovni korišteni historiografski izvori

Državni arhiv u Osijeku (fond: Zapisnici osječkog gradskog zastupstva od 1905. do 1910. godine)

Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (fond: Zapisnici skupština županija Virovitičke, Srijemske i Požeške od 1905. do 1910. godine)

Muzej Slavonije u Osijeku – hemeroteka (osječki listovi s početka XX. stoljeća: *Narodna obrana*, *Pozor*, *Slavonische Presse*, *Die Drau*, brojevi od 1905. do 1910. godine)

Osnovna korištena literatura

Ljubomir ANTIĆ*, Hrvati u Americi,* Zagreb, 1985.

Stjepan ANTOLJAK, *Pregled hrvatske povijesti,* Zagreb, 1943.

Milostislav BARTULICA*, Iseljenička politika*, Zagreb, 1929.

Ivan ČIZMIĆ, *Hrvati u životu Sjedinjenih Američkih Država*, Zagreb, 1982.

Adam ETEROVICH, *Croatian Pioneers in America 1685–1900*, Palo Alto, California, 1979.

Gilberth GOVORCHIN, *Americans from Yugoslavia,* Gainsville, 1961.

Većeslav HOLJEVAC, *Hrvati izvan domovine*, Zagreb, 1967.

Hinko HINKOVIĆ, *Jugoslavija u Americi*, Zagreb, 1922.

Josip MAROHNIĆ, *Popis Hrvata u Americi,* Pittsburgh, 1902.

Vjekoslav MELER, *Hrvati u Americi*, Chicago, III., 1927.

Josip LAKATOŠ, *Narodna statistika*, Zagreb, 1914.

Frank M. LOVRICH, *The Social System of a Rural Yugoslav-American Community*, Oysterville, San Francisco, 1971.

Ivan LUPIS VUKIĆ, *Među našim narodom u Americi,* Split, 1929.

Luka PEJOVIĆ, *Jugoslaveni na Jugu – Louisiana, Texas, Mississippi,* 1935.

George PRPICH, *The Croatian Immigrants in America*, New York, 1971.

The Slavonic Pioneers of California, San Francisco, 1932.

Ante TRESIĆ PAVIČIĆ, *Preko Atlantika do Pacifika – Život Hrvata u Sjevernoj Americi*, Zagreb, 1907.

Ivan Balta: EMIGRATION FROM SLAVONIA INTO AMERICA FROM 1905 TO 1910

Summary

The description of the emigration from Slavonia into America is based on the documents and the periodicals (newspapers and journals) stored in the State Archive in Osijek, the Croatian State Archive in Zagreb, the Slavonian Museum in Osijek and the published historiographical material and research done on emigration. Emigration from Slavonia to America at the end of the XIXth century reached its peak from 1905 to 1910. The causes of emigration were economic and political in nature: the weak return on working the land and on small holdings, industrialization and the rise in the number of wage earners, the rapid growth of the population, the enhanced attempt to Hungarise Slavonia by way of the railways and through education, party conflicts and the ideological and political stratification of the Slavonian population. In the beginning the Slavonian emigrants in America as a rule headed for the mining regions of Pennsylvania and Ohio, the agricultural fields of Kansas and Michigan and the large trading and industrial cities: New York, Chicago, San Francisco… The difficult and strenuous labour conditions in which the emigrants worked if they were fortunate to find work was the cause of numerous accidents. Many disappointed emigrants returned back to the home country. The emigrants who remained in America organized themselves, frequently with the help of Catholic missions, not only for the purpose of cultural-entertainment gatherings but also to promote their political interests in numerous organizations set up for the purpose of mutual material and financial support.